

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

19. ՅԱՐԻ 1922

Տարեկան 30 ֆրանկ:

ԹԻԻ 8—9
ՕԳՈՍՏՈՍ—ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԹԻՆՈՒՄՈՐՈՍ ԸՊԻԿՈՒԹԱՆ ԵՒ ՆԸՆՇ ԸՍՈՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՔ

ԵՒ ՆԸՆՇԻ ՅՈՎՀԸՆՆՈՒ ՄԵԿՆՈՒԹԵՐՆ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Ըստ Վ. Մ. Բեկյանի)

4.

Համաձայն
արգմանիչը
Սմբատի
հշխանական
հրամանին
աւարտելով
Մեկնութեան
թարգմանութիւնը
նուիրած
է զայն Սպարապետին:
Բագարատի գովութիւնն
հակառակ
ուրացու-
թեան ինքնին
հասկա-
նալի է, քանի որ գործն
եղբոր՝ Սմբատայ յանձ-

ի գլուխ կ'ելէր անոր
նարարութեամբ:

Որչափ ալ յայտնի են մեզի այս մանրա-
մասնութիւնները Մեկնութեան հեղինակին,
յօրինման եւ թարգմանութեան մասին, բայց քո-
ղարկուած կը մնայ յաւէտ թարգմանչին անձ-
նաւորութիւնը: Այս նկատմամբ նա բաւական
նացած է միայն ակնարկութիւն բնել հետեւեալ
շատ անգոհացուցիչ տողերու մէջ. «Ես յետին
ուսումնասիրաց՝ մանաւանդ թարգմանչաց,
ի ձեռն աստուածային սիրոյն աղաչեմ... Ի
վերջանել զգեղեցկաղան աստուածաբանական
ճառիցս բացատրութիւն, յիշեալք զիս ի դպրու-
թեան կենաց» (էջ 295):

Ո՛վ է սակայն այս անձնաթաքոյց թարգ-
մանիչը. Չրաքեան չի համարձակիր քողն
վերցնել «որովհետեւ բաւական փաստ չունինք,
կը գրէ, Զաքարիա կաթողիկոսի կամ ժամա-
նակից ուրիշ ծանօթ մատենագրի մ'ընծայե-
լու թարգմանութեան արգիւնքը» (էջ 119):

Մեզի ալ դժուարին է կռահել անունը:
Անիկա հայ արքունիքին հետ յարաբերութեան
մէջ ապրող արաբագէտ վարդապետ մ'ըլլալու
էր, լաւ հմուտ գրական ուսմանց, մի եւ նոյն
ժամանակ վարժ գրիչ մը, կըթուած աստուա-
ծաբանական դպրոցի մը մէջ: Թ. դարը ցոյց չի
տար մեզի համապատասխան պատրաստութեամբ
գրական անձնաւորութիւն մը, որուն հետ կա-
րենայինք նոյնացնել Մեկնութեան թարգմանիչը:

Թարգմանութեան բնագիւղը: Այն
անտարակուսելի է որ Մեկնութիւնս իւր էական
մասով թարգմանութիւն է՝ նոյնայի արաբերէն

լեզուով գրած աշխատութեան. ուստի եւ նախաբաններն եղած է արաբերէն. զայն քանիցս ակնարկած է թարգմանիչը Ներածութեան մէջ. «Տրամայէ (Սմաաթ Բագրատունի) փութով ի հագարացւոցն (իմա՝ յարաբերէնէ) ի հայկական վերաբերել լեզուն» (էջ 7). կամ «վարձատրեալ եւ զիմոյ փանաքի չքաւորութեանս տաժանմունս՝ առ փոխաբերութիւն աստուածային ճառիցս, ի խորթ բառիցն ի քոց որդւոց շնորհաց փոխաբերելով լեզուն» (էջ 244—245): Այս մասին կարեւոր ակնարկութեան կը հանդիպինք նաեւ բնագրին մէջ՝ էջ 224, ուր մեկնելով «ես եմ հովին քաջ» նախադասութիւնն, հետեւեալ կարեւոր դիտողութիւնը կ'ընէ. «Զքաջն ի հագարականն լեզու թարգմանութեանն յորմէ զբաւանդակ զրոցս վերաբերեցաք զնաոս՝ բարի գտաք. վասն այնորիկ հաճոյ մեզ թուեցաւ ոչ յայլ ինչ յեղուլ զբանն, զի մի այլ ինչ հանդիպեցին մեկնութիւնքն բանին»:

Մեկնութեան արաբերէն բնագիրը սակայն այլուստ ծանօթ չէ մեզի: Հնութիւնը չէ պահպանած զայն, եւ անշուշտ հայկական հողն վրայ կորսուած է ի սպառ¹:

Թարգմանիչն հրաման ընդունած էր Նախի Մեկնութիւնն «ի հագարացւոցն ի հայկական վերաբերել լեզուն», որուն համար անբաւական կը գտնէր իւր ոյժերը (էջ 7): Ձեռնարկելով սակայն թարգմանութեանը կը խնդրէ կանխաւ որ «մի որ զմեզ յայսմ վայրի բամբասեցէ՝ իբրեւ աւելագործ ինչ՝ խառնելով զմերս ընդ նորայն (տպ. նոսայն) ջան՝ կամեցեալ իբրեւ աւտարացուցանել կամ աղարտել ինչ» (էջ 9): Այս տողերը կը մղեն զմեզ ենթադրելու, որ նա իւր թարգմանութեան մէջ թոյլ տուած է անձին ազատութիւններ, խառնած է Նախի տեսութեանց մէջ սեփական մտքեր, վերջապէս

ենթարկած է ինագիրը փոփոխութեան: Նոյն մտածութիւնն կ'արթնցնեն մեր մէջ նաեւ վերջաբանին խօսքերը, ուր կը գրէ. (էջ 242). «Ըստ արիւրափայլ եւ աստուածական բանիցս անհետազօտելի ճառիցս յաճախագոյնս լոյս տուաք բանիւ, զոր այժմ՝ բացատրութեամբ վերին շնորհացն օժանդակելով տրամաբանութեամբ տարրորոշեալ՝ յստակագոյնս զաստուածական խորոցն անհետազօտելի զիմաստս բացայայտեցաք»:

Ո՛չ լոկ թարգմանութիւն մ'ունինք ուրեմն մեր առջեւ, այլ ազատ խմբագրութիւն մը Նախի աշխատութեան: Թարգմանիչը ջանացած է արաբ բնագրին մթութեանց «Լոյս տալ», այլ ուստ, իրեն աղբիւր առնելով հայ գրականութեան մէջ պահուած սուրբ հարց գործերը:

Թէեւ Նախա ինքնին ունեցած է իւր առջեւ սուրբ հարց մեկնութիւնները՝ շարադրելով «համոզօտաբար ի բաղմաց հաւաքելով մի ըստ միողէ ոճով» (էջ 6), յատկապէս Ոսկեբերանի Մեկնութիւնն Յովհաննու Աւետարանին, բայց ճարտար թարգմանիչն ալ արթուն եղած է երեւան հանելու նոյն աղբիւրներն հայ գրականութեան մէջ եւ քայլ առ քայլ անոնց հետեւելով, ուր կրնային առաջնորդ ըլլալ իրեն: Հ. Զրաքեան (էջ 149—150) անդրադարձած է այս կէտին եւ մատնացոյց ըրած յակնէ Ոսկեբերանի Մեկնութիւնը, համեմատական օրինակներով: Ոսկեբերանի այս աշխատութիւնը ծանօթ էր թարգմանչին Ե. դարու հայերէն թարգմանութեամբ թէեւ այն այսօր մասամբ միայն հասած է մեզի: Ուստի մեր քննութեան համար այս հնագոյն թարգմանութիւնն միայն կրնայ հիմ առնուիլ՝ եթէ ուզենք որոնել թարգմանչին բառական փոխառութիւնները: Յառաջ կը բերեմ հոս օրինակ մը միայն, զոր մատնացոյց ըրած է նաեւ Զրաքեան.

Ոսկեր., էջ 223:

Նանա, 38:

Եւ ըստի իսկ ասն. Արար խնդրել է բանս, եթէ զայս Բրիստոս, զի այնպէս էր ազգոս այնպէս զայրառառի վարէր ընդդէմ նայր մինչեւ խաղաղան եւս նոցա. ուր ոչ ոքիս էրէիս առնէր եւ մեծագոյն առաքիլ էրէիս առաքիլ այնպէս. եւ ի թշնամանէն զնա եւ յան երբէիս էրէիս առաքիլ այնպէս. գտնել, եւ Սմաթայի իւրեւ յորժամ առաքիլ զնա եւ թէ զեւ գոյ է քեզ: Եւս, այլովքն հանդերձ:

Հոս հայերէն թարգմանութենէն բառական փոխառութիւնն ակնյայտնի է:

Չեմ կրնար հաստատել թէ այսպիսի փոխառութիւններ կան նաեւ ուրիշ մատենագիր

¹ Աւելորդ կը համարիմ հոս շուրջիւ այն խնդիրն զոր Հ. Տրաքեան նկատմամբ Մեկնութեան հեղինակին եւ բնագրին յարուցած է իւր Մայր ցուցակին մէջ (էջ 1136), ուր շղարկելով ի մերձուստ ծանօթ Մեկնութեանս, համարած է զայն նոյն Նոննոս Պանոպոլիտեոս անուամբ գտնուած Յովհաննու Աւետարանին յունարէն Մեկնութեան հետ. զայն կրկնած է Conybeare իւր Բողբեան Մատենագրանի հայերէն ձեռագրաց ցուցակին մէջ (էջ 171): — Նանա անուան հայկական ձեւը (գրուած նաեւ Նանան), զոր Հ. Աւիզան Յովհաննէս կը ստուգաբանէր, իւր համազօր ընթերցումներն ունի ասորական գրականութեան մէջ ܢܢܐ (նանա), ܢܢܐ (նանա), ܢܢܐܐ (նոնոս) հմտ. Wright, Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum, I, էջ 618. հմտ. նաեւ Марр, Архивы, էջ 10: Արաբ Ռայթայի ընծայած Սիւրան ձեւն կ'ենթարկեմ ասորական ինչ գրութեան ազդատուն:

13

Այս զանազանութիւնն կը նկատուի նաեւ լեզուական ոճի մէջ: Ա. մասի գրիչը աւելի կ'իշխէ լեզուին, պարզ է, բայց ունի հոստորական ձգտումներ, մինչ երկրորդ մասն տկար է, խրթին եւ զուրկ հոստորական ճախրանքներէ:

Այս հանգամանքը կը ստիպէ զմեզ ենթադրելու Մեկնութեանս մէջ կրկին գրիչ. Ա. մասը՝ մեկնուած հանայէն, թարգմանուած է 850 ի շրջանին՝ արաբերէն բնագրէ: Իսկ Բ. մասը հեղինակուած է հայ գրչէ մը, թերեւս նոյն շրջանէն ոչ շատ ուշ, բայց յամենայն դէպս տարբեր անձնաւորութիւն մ'եղած է այն քան առաջին մասի թարգմանիչը:

Բ. մասի հայ հեղինակը իւր մեկնութեան համար օգտուած է բացարձակապէս ազգային գրականութենէ: Ինքն ալ ունեցած է աչքի առջեւ Ոսկեբերանի Մեկնութիւնը, որուն հետքերու վրայէն ընթացած է, բայց ծանօթ եղած է նաեւ Սեբերեանոսի ճառերուն եւ Մամբրէի անուամբ հրապարակի վրայ շրջած քարոզներուն (կամ անոնց աղբիւրին): Չրաքեան յառաջ բերած է բառական փոխառութիւններ այս ճառերէն (էջ 16—19):

Հանայի այս Մեկնութիւնը թէեւ ծնունդ առած է հայ գրականութեան ազդեցութեան տակ, բայց ոչ նուազ ազդեցութիւն ըրած է ինքն ալ հետագայ գրականութեան վրայ:

1197 ին Սարգիս Վ. Կունտ իւր Ղոկասու եւ Յովհաննու խմբագիր մեկնութեան մէջ օգտուած է ի մէջ այլոց հանայի Մեկնութենէն. «Եւ սկիզբն ի հանայէ, սակաւ մի, եւ ի Սեբերեանոսէ՝ ի մէջ քրիստոսասիրացն սուղ ինչ վկայութիւն» (Հայապատում, § 286, էջ 371): Հատուածներ մուտ գտած են նաեւ հին ճառընտիրներու մէջ:

Մեկնութենէս պահպանուած են մեզի բազմաթիւ ձեռագիրներ: Հ. Չրաքեան իւր հրատարակութեան բնագիր առած է Վենետիկի Միխիթարեան Մատենադարանի 1155 ին Ամիթ Կիրակոս կրօնաւորէն գրուած երկաթագիր օրինակը (թ. 1683): Աչաց առջեւ ունեցած է նաեւ երկրորդ օրինակ մը՝ նոտրագիր, անթուական (= Օր.), զոր կը համարի ծագած 1115 ին օրինակուած երկաթագրէն (էջ ԺԶ): Օրինակ մ'ալ կը գտնուի մեր Մատենադարանին մէջ, թ. 611, նոտրագիր, անթուական: Չեռագիրս յընդհանուրն նոյնն է Չրաքեանի Օր. ին հետ. հոս կը պահի միայն Ա. գրքի վերջաբանին վերջաւորութիւնը՝ էջ 245, 20—246, 10: Կը յիշուին օրինակներ՝ Էջմիածին՝ Կարինեան Յուլիան, թ. 1239, 1207—1311, Կանայեանց՝ Յուլիան

ցակ հայերէն ձեռագրաց Ներսէսեան հոգեւոր Դպրանոցի. թ. 19 (ԺԹ. դար, էջ 40—41). Baronian-Conybeare, Catalogue of the Armenian Manuscripts in the Bodleian Library, թ. 74 (էջ 170—171), Պալեան՝ Յուլիան հայերէն ձեռագրաց Ս. Կարապետի վանուց ի Կեսաբիա, թ. 18, թ. 19, երկուքն ալ անթուական:

Այստեղ կը վերջացնենք մեր խօսքը Մեկնութեանս մասին:

Հ. Ն. ԱԿՈՆԵԱՆ

ՄԱԿԱՐԱՅԵՑԻՈՑ Բ. ԳՐԵԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քննական ուսումնասիրութիւն:

(Հարաւորութիւն)

§ 7. Հայերէն թարգմանութեան արժէքն ու որպիսութիւնը:

Թէեւ Լակրոզի «Թագուհի թարգմանութեան» խօսքը ընդհանուր հաճութեան է արժանացած, սակայն ամէն քննիչ, Ս. Գրքի ներածութեան ամէն հեղինակ՝ դրուատալից բառավորութեք մը կը կիրարկէ, երբ կարգը կու գայ Ս. Գրքի հայ թարգմանութիւնը բնորոշելու: Խղճամիտ ինքնաժգ եւ ամենաչնչին իրերու վրայ տարածուող հաւատարմութիւն կը փայլէ հոս: Հայ թարգմանիչները՝ լիուրի հմուտ հայ յոյն լեզուներուն, կարող եղած են ոչ լոկ քիչ բացառութեամբ — ուղիղ իմաստին թափանցել, այլ նաեւ ուղիղ հայացնել, եւ որ աւելին է՝ կարող եղած են իրենց ոճը Ս. Գրքի մատենաներուն բովանդակութեան ու հեղինակներուն համապատասխանող այնքան այլազան ոճերուն համաձայն եղանակաւորել, փոփոխել: Իբր քոյր լեզու Յունարէնի՝ հայերէնը կը համընթանայ անոր քայլ առ քայլ, բառ առ բառ միջինը՝ միջին, պայծառը՝ պայծառ կը բացատրէ, գիտէ պերճախօսել ու պարզաբանել, գիտէ պճնիլ եւ անպաճոյճ երեւալ — առանց սակայն իւր բնածին ազատութիւնը զոհելու, եւ օտարին ստրուկը դառնալու: Ս. Գրքի հայ թարգմանիչներն նախանձելի եւ անգնահատելի առաւելու: